

Dommen over ministeriet Nygaardsvold.

Londontiden, I.

Tønsberg Blad 12/3-48.

Dommen over ministeriet Nygaardsvold tør dog være såpass enkel, at den kan felles med håp om å bli stående. Før okkupasjonen 9. april 1940 har den gjennom sin forsamlinghet sitt ubetingede ansvar, som den ikke kommer forbi. Jo mere der kommer frem av detaljer — desto mer ubetinget blir dens ansvar.

Men ministeriet Nygaardsvold skaffet sig selv og landet opreisning ved fem års virke i Storbritannia. Undersøkelseskommisjonens første publikasjoner omfattet førkrigstiden og innledningen til 9. april 1940. Der måtte dommen bli hård. Den siste innstilling omfatter Londontiden. Der må rosen bli tilsvarende sterk. De to ting må leses i sammenheng. Først da blir der balanse i bildet.

Som konklusjon på sin dom om London-tiden skriver undersøkelseskommisjonen:

«Det lykkedes Regjeringen fra første stund av å holde stillingen som vårt lands eneste frie, konstitusjonelle myndighet. Den blev fortsatt anerkjent som sådan av de fremmede, allierte og nøytrale makter».

Her ligger poenktet. Mere behøvde man ikke å si. Hvor mange eller hvor få feil Regjeringen har begått under sitt arbeid er relativt likegyldig. Feil måtte begås. Man minnes Churchill's ord: «Den britiske regjering har gjort mange feil og den kommer til å gjøre flere. Men den vil seire». (Citert efter hukommelsen).

Om statsminister Nygaardsvold har fått over én eller ti tjenestepiker med fly er helt uten interesse. Om admiral Diesen har rett eller urett i sitt tjenestepikeprat er betydningsløst. Og når kommisjonen høytidelig erklærer, at der i sakens anledning ikke er noe å bebreide statsministeren, ergrer man sig over, at det hele taes alvorlig. Noe tilsvarende om ikke i samme grad gjelder en rekke andre «høytidlige» saker, som sjensynlig har interessert menneskene mere enn ønskelig kunde være. Men nettopp fordi de mange spørsmål — store og små — er betydningsløse i forhold til resultatet skulde kommisjonen hatt råd til å innvænne feil.

Nu er den i sin fjerde etter å forsvare alt kommet i skade for å så tvil om alt. Det er nemlig helt utenkelig, at ministeriet Nygaardsvold ikke i den lange okkupasjonsår skulde ha begått en mengde feil. Innstillingen som er holdt i en lett behagelig romanform uten mange citater beviser for meget og derfor intet. Enkelte ganger minnes man kongen som var beskyldt for å ha slått istykker en kanne, han hadde lånt, og forsvarte sig med at for det første hadde han ikke lånt noen kanne, for det annet var den i stykker, da han lånte den og for det tredje var den hel da han leverte den tilbake.

Ministeriet Nygaardsvold hadde fortjent en mere maskulin innstilling. Den vilde virket sterkere, selv om der var blitt mere både av lys og skygge.

Regjeringen Nygaardsvold kom til London — ikke som helter men som sterkt nedtrykte flyktninger. Derav meget av den første tids bitterhet mot dem, som her hjemme kritiserste den. Men Regjeringen vokste med oppgaven. Den arbeidet sig ut av sin egen usikkerhet og gjennom mangen misforståelse og megen mistanke inntil den stod sterkt og trygget utad som innad. Innstillingen skulde vist oss, hvorledes den upopulære Regjeringsschef sommeren 1940 blev den folketjære, som hyldesten bølget om, da folketoget til Kongen efter frigjøringen svinget fra Slottet ned St. Olavsgate, hvor Nygaardsvold på sin balkong mottok det jublende tog. Innstillingen skulde gitt rytmen i utviklingen — også til forklaring av mange fenomener ute og hjemme. Der vilde da også blitt plass for forståelse av den korrigerende betydning som opposisjonen i London hadde for utviklingen som for det diskuterbare i dens forslag. Regjeringens egen naturlige uklarhet den første tid gir grunnlag for mangen uriktig opfatning. Den joyne sandpårøp forfusker billedets linjer.

Innstillingen begynner med et citat av et avsnitt av den proklamasjon, som Konge og Regjering sendte ut 7. juni. I et offisielt dokument burde proklamasjonen enten være innført i dens helhet eller være sløffet.

Om forholdene i Norge før arveisen skriver kommisjonen:

Av direktør LORENTZ VOGT

«Når man skal presisere Regjeringens oppgaver, bør det først nevnes, at de store politiske beslutninger allerede var truffet. Det skjedde 9. april 1940, da det tyske ultimatum blev avvist, 10. april, da nye forhandlinger med Tyskland blev brutt og 7. juni, da Konge, Regjering, Stortingets presidentskap og den militære overkommando drog til England for å fortsette krigen».

Vi står her overfor den fortsatte forfusking av historien, som hittil er drevet med så megen ihendighet. Sannheten vil være «Tønsbergs Blads» lesere kjent: Vel 12 timer efter avvisningen av det tyske ultimatum om morgenen 9. april bad Regjeringen med Kongens samtykke og efter Stortingets beslutning om forhandling om en «fredelig» ordning d. v. s. om den danske ordning. Dette blev avvist av minister Bræuer den 10. april. Da denne forlangte opretholdelse av ministeriet Quisling, som man ikke utenom kampen. Håpet om en fredelig ordning således at i allfall en del av Norge kunde forbli uokkupert blev dog ikke opgitt fra norsk side. Jfr. Luleåforslaget av 3. juni. Den norske overkommando — general Ruge — forblev i Norge. Den 10. juni kapitulerte de samlede norske tropper og forpliktet sig til ikke å gjenoppta kampen så lenge krigen varte.

Disse helt klare historiske kjennsegninger er ingen skam for Norge, for Konge, for Regjering eller Storting. Men søkes de bortforklart, får man inntrykk av, at de føles som en skam, og da blir situasjonen en annen.

Under klarlegging av Regjeringens oppgave og arbeidsmuligheter nevnes: «Den (Regjeringen) måtte søke å unngå, at den faktisk meget store makt, som efterhvert samlet sig på Hjemmefrontens hånd skulde vasskelleggjøre overgangen til normale konstitusjonelle forhold når krigen var slutt». Her ligger et poenkt, som svinner under den videre frenstilling av forholdet mellom Hjemmefront og Regjering og den første vel forberedte erobringstokt på en rekke felter. Undersøkelseskommisjonens trang til å dekke over og jevne ut forringer Regjeringens fortjeneste som forsvarer av forfatningen. Man sanner for øvrig her oplysning om at statsråd Holmboe som aktiv deltager i kretsens erobringstokt på det kommunale område er fratrådt ved sakens behandling som inhabil.

Når det nevnes som en letelse for Regjeringen at «den blev møtt med respekt og velvilje fra den britiske Regjeringens side» er dette lite overensstemmende med de faktiske forhold. Briterne behandlet fra første dag i Norge Regjeringen og de norske myndigheter med en utpreget mangel på respekt og med en høyt nedlatende velvilje. Det blev en av Regjeringens oppgaver å tilvinge sig denne respekt og en av dens fortjenester, at den greide det. Ved uttalelsen om engelskmenenes velvilje og respekt forringer man Regjeringens fortjeneste — og hvad skal det tjene til?

Man må også være klar over at Regjeringen i mange henseender stod fumlende overfor de internasjonale spørsmål. Den holdt forbindelsen med den senere for landsforrederi dømte Vichy-regjering «til september 1940, da forbindelsen blev avbrutt av Vichy-regjeringen efter krav fra tyskerne». Det var i den periode, da riksrådsforhandlingene pågikk i Norge — uklarhet ute, uklarhet hjemme. Hvor lenge forbindelsen vilde vært opretholdt, hvis bruddet ikke var kommet fra den annen side, vet man ikke. «Finland trakk — heter det — sin legasjon tilbake efter den tyske invasjon. Men Norge lot sin legasjon forbli lengst mulig i Finland. Regjeringen så med bekymring på Finlands deltagelse i krigen på tysk side av hensyn til det fremtidige forhold mellom de nordiske stater, men en appell i den anledning førte ikke til noe resultat». Det er meget mulig, at det var riktig av Regjeringen å opretholde legasjonen i Helsingfors lengst mulig. Men det stemmer ikke med den betingelsesløse kamp mot alle de alliertes fiender.

Der er et avsnitt av Nygaardsvolds-regjeringens virksomhet eller nærmest mangel på sådan som bare eporadisk berøres: Dens veiledning til dem, som blev hjemme, — og det var jo dog

størparten av folket. Oppgaven var vanskelig. Men med den kontakt, som sies å ha vært mellom Regjeringen og visse kretser hjemme, burde den ikke ha vært uoverkommelig. Menget vilde sett anderledes ut om der f. eks. i løpet av sommeren og høsten 1940 var kommet følgende ordre: «Fra idag av opphører alle forhandlinger om riksråd». «Ingen må fra idag av overta nye stillinger i stat eller kommuner». «Da Høiesterett er trådt tilbake, må de underordnede domstoler gjøre det samme». «Ingen praktiserende jurist møter for den nye Høiesterett», o.s.v. o.s.v.

Kravet om slike bestemte ordre kan synes sterkt. Men var situasjonen så uklar, at ordrene ikke kunde gies, inneholder dette tillike en undskyldning for dem som før vill hjemme.

I sin omtale av Regjeringens stilling og Kongens konstitusjonelt sett skriver kommisjonen: «Slik som Norges stilling var efter 9. april og særlig efter 7. juni 1940, fikk Kongen konstitusjonelt og personlig en annen stilling enn før. Det betyr ikke at Kongen tiltok sig eller fikk sig overlatt en større politisk makt; betydningen av hans nærvær lå på et annet plan. Kongen var Norges lovlige konge. Om den sak hersket der ikke skygge av tvil. De statsrådene som omgav ham var på grunnlovsmessig måte utnevnt av Kongen. (Her kunde vært tilføjet: Den norske Regjering var den eneste fremmede regjering i London, som efter tysk inntrængning hadde fått nasjonalforsamlingens enstemmige støtte). Tilsammen utgjorde de den lovlige norske Regjering, som på forfatningens og Elverums-fullmaktens grunn kunde representere Norges rike. Meget betydde det også, at Kongen nød personlig stor anseelse i London og at han var omfattet med stor hengivenhet av det norske folk, en hengivenhet som de to krigsmåneder i Norge i høj grad hadde styrket».

Alle vil tiltre uttalelsen om betydningen av Kongens tilstedeværelse i London. Var ministeriet Nygaardsvold kommet til London uten kong Haakon som den belgiske regjering kom uten kong Leopold, vilde dens oppgave vært mere enn vanskelig. Om kongemaktens stilling kan det for øvrig være riktig å si noen ord: Kongens stilling undergikk ikke noen «konstitusjonell» forandring. Dertil måtte kreves en grunnlovsvorandring eller en på lang praksis innarbeidet sedvanerett som ved parlamentarismens innførelse. Det er visstnok så, at «Kretsen» senere mente å kunne tillegge Kongen en ny konstitusjonell — men kan vel nærmest si ukonstitusjonell — makt utenom stortinget og uten medvirkning av sin lovlige regjering. Men det blev slått ned ved frigjøringen. Kongens konstitusjonelle stilling blev den hele tid uforandret. Uten sitt råds medvirkning hadde han ingen beføielser. Men hans makt blev utvilsomt større fordi han utøvte en sterkere innflydelse på sin lovlige regjeringens beslutninger. Dette var forøvrig resultat av en meget lang utvikling. De første år efter 1905 var det almindelig å understreke Kongens absolutte betydningsløshet i alle saker. Der gikk mange historier om hvordan Kongen selv meget humoristisk muntret sig med å understreke dette. I mellomkrigsperioden blev historiene efterhvert borte. Folk mere ante enn forstod betydningen av at der er en mann hevet over folket — en mann som er født til sin stilling og derfor aldri har behøvd å ofre noe av sig selv for å opnå denne — en mann som heller aldri kan trekke sig tilbake uten å forspille sine egne og sine etterkommeres chanser for alltid. Jo mere kaotiske forholdene blev, desto mere forstod man nødvendigheten av et fast holdepunkt — en stadig virkende faktor. Hvad mere primitive folk søkte i en diktator, fant vestens demokratier i en opslutning om det konstitusjonelle kongedømme. Politisk innflydelse kjennetegnes ikke alltid ved ydre makt — tvertimot kan den være sterkst, hvor den helt savner maktens ytre attributter. I den stilling er den også mest uangrikelig. Det konstitusjonelle kongedømme hadde i mellomkrigsperioden i de få land, hvori det var bevart, en renaissance. Dets betydning fikk man tilfalle anledning til å glede sig over i krigstiden. Kong Haakons innsats i England, som for øvrig også Kong Christians i Danmark viste det konstitusjonelle kongedømmes aktuelle verdi under dagens politiske forhold — og særlig i krisetider. Men poenktet ligger i, at det ikke undergår noen konstitusjonell forandring, — men forblir sig selv. Det var det som blev tilfelle med den norske kongemakt under okkupasjonen som ved frigjøringen.

LORENTZ VOGT

100179